

نقش زکات در کاهش فقر در افغانستان

پوهنمل دکتر حبيب الرحمن رضاپور

ديپارتمنت تعليمات اسلامي پوهنځي شرعيات پوهنتون بدخشان، بدخشان افغانستان

habibraghi@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-1109-9312>

نویسنده

نشانی برقی

نشانی ارکاید

چکیده

بشر همواره در تلاش بوده که فقر را کاهش داده یا به طور کامل از بین ببرد، و برای این هدف راه‌های مختلفی را پیموده است. اسلام به عنوان دینی که در همه بخش‌های زندگی دارای برنامه‌های منظم است، نیز تلاش کرده است تا فقر را در جوامع کاهش دهد و از راه‌های مختلف به فقرا کمک کند. یکی از این راه‌ها زکات است که اگر به طور صحیح و درست مدیریت شود، می‌تواند فقر را به طور چشم‌گیری کاهش دهد. هدف این پژوهش توضیح این مسئله است که آیا زکات می‌تواند در کاهش فقر در افغانستان نقش مهمی را ایفا کند و یا خیر؟ در این پژوهش از روش تحلیلی-توصیفی با ابزار کتابخانه‌ای و مرور پژوهش‌های موجود در مورد نقش زکات در کاهش فقر در کشورهای مختلف استفاده شده است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که کشورهایی که زکات را به طور درست مدیریت کرده، توانسته‌اند فقر را در کشورهای شان کاهش دهند. از این پژوهش چنین نتیجه‌گیری می‌شود که اگر زکات در افغانستان به طور صحیح جمع‌آوری، توزیع و مدیریت شود، می‌تواند به کاهش فقر در این کشور کمک کرده و آمار فقر را کاهش دهد.

کلیدواژه‌ها: افغانستان، تولید ثروت، توزیع مجدد ثروت، زکات، فقر، کاهش فقر.

The Role of Zakat in Poverty Reduction in Afghanistan

Author
E-mail
Orcid

Dr. Habiburrahman Rizapoor
Islamic Studies Department, Badakhshan
University, Badakhshan Afghanistan
habibraghi@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-1109-9312>

Abstract

Humanity has always strived to reduce or completely eradicate poverty, employing various methods to achieve this goal. Islam, as a religion with systematic programs in all aspects of life, has also endeavored to reduce poverty in communities and assist the poor through various means. One of these means is zakat, which, if properly and correctly managed, can significantly reduce poverty. The aim of this research is to explore whether zakat can play a significant role in poverty reduction. This study employs a descriptive-analytical method using library tools with a review of existing research on the role of zakat in poverty reduction in different countries. The findings of this research indicate that countries that have effectively managed zakat have been able to reduce poverty within their borders. From this research, it can be concluded that if zakat is properly collected, distributed, and managed in Afghanistan, it can help reduce poverty in the country.

Keywords: Afghanistan, zakat, wealth generation, wealth redistribution, poverty, poverty reduction

زکات یکی از روش‌های مهم اسلامی است که می‌توان از آن برای کاهش فقر در جوامع اسلامی استفاده کرد. پژوهش‌های علمی ثابت ساخته است که اگر زکات طور درست مدیریت شود می‌تواند سبب کاهش فقر در جامعه گردد. طور مثال زهار ولید در تحقیق علمی خویش تحت عنوان "أثر الزكاة كأداة من أدوات النظام المالي الإسلامي في تخفيف الفقر- حالة السودان" در یافته است که اگر اداره زکات در سودان طور درست فعالیت کند سالانه می‌تواند ۱۳۶۹۲۲ نفر فقیر را حمایت نماید. رقم فوق نظر نشان می‌دهد که مدیریت و توزیع درست زکات می‌تواند در کاهش فقر نقش قابل ملاحظه‌ی را ایفا نماید. (زهار ولید، ۲۰۱۶: ۱۰). برای مدیریت درست زکات حکومتها مکلف‌اند تا اداره‌ی مستقلی را جهت جمع‌آوری، توزیع و مدیریت امور مربوط به زکات ایجاد نمایند. این اداره در نخست مکلف است تا همه اشخاصی را که دارای نصاب زکات اند همه سالانه تشخیص و ثبت نماید، هم‌چنان اشخاص مستحق دریافت زکات را شناسایی و ثبت دفاتر خویش به سطح محلی و ملی نمایند. بعد از آن زکات از افراد متمول دریافت و برای مستحق‌ها مطابق به رهنمای‌های شریعت اسلام توزیع گردد. هم‌چنان اگر فردی از ادای زکات امتناع ورزد اداره مذکور مطابق به قوانین موجود در کشور همراهی وی برخورد خواهد کرد. اگر حکومت‌ها در امر جمع‌آوری زکات سهل‌انگاری نمایند و مسأله پرداخت زکات را یک امر تبرعی و اختیاری سازند معلوم دار است که یک تعداد زیادی از مردم زکات خویش را نخواهند پرداخت. طور مثال کشور مالیزیا پرداخت زکات را یک امر تبرعی دانسته و هرگاه شخصی از پرداخت زکات امتناع ورزد وی رامحاکمه و مجازات نخواهد کرد اما اگر شخص از پرداخت مالیات امتناع ورزد شخص مذکور از طرف دولت تحت تعقیب قرار گرفته و مجازات می‌گردد. (محمد روزی، ۲۰۱۳: ۱۴۱-۱۵۰). نتیجه این عمل چنین خواهد شد که یک تعداد مردم از پرداخت زکات غفلت خواهند کرد.

در دوره‌ی حکومت محمد اشرف غنی و حامد کرزی، نظام جمع‌آوری زکات و عشر به صورت داوطلبانه بود و هیچ نهاد دولتی مسئول جمع‌آوری زکات وجود نداشت. اکنون، امارت اسلامی افغانستان قصد دارد یک اداره رسمی را برای جمع‌آوری زکات و عشر ایجاد کند، و تمام افرادی که نصاب را دارند ملزم به پرداخت زکات و عشر خواهند بود. اخیراً، بعد از تحولات سیاسی اخیر نشستی مقدماتی در وزارت مالیه افغانستان تحت نظر امارت اسلامی افغانستان برگزار شد تا نحوه‌ی جمع‌آوری عشر و زکات در کشور مورد بررسی قرار

گیرد. این نشست بر ضرورت تنظیم یک روش عملی برای جمع‌آوری عشر و زکات، افزایش آگاهی‌دهی عمومی در جامعه در مورد پرداخت زکات و جمع‌آوری و توزیع آن به مستحقان تأکید کرد. نمایندگان اداره‌های مسئول تصمیم اتخاذ نمودن که این طرح باید به گونه‌ای اجرا شود که به سمت توسعه اقتصادی و مبارزه با فقر در کشور منجر شود. همچنین، سخنگوی وزارت مالیه در آن وقت، احمد ولی حقمل، اعلام کرد که کمیته‌ای مشترک از وزارت زراعت، حج و اوقاف، وزارت امر به معروف و نهی از منکر، و وزارت مالیه برای اجرای این امر مامور شده‌اند. وی هم‌چنان تأکید کرد که عشر و زکات دو منبع مهم درآمد و اقتصاد در حکومت اسلامی هستند و باید از آن‌ها برای کاهش فقر استفاده گردد. (وزارت مالیه افغانستان، ۲۰۲۱)

تبیین مسأله

کاهش فقر یا مبارزه با فقر یکی از مسائلی است که اکثر کشورها تلاش دارند برای آن راه‌ها و روش‌های مؤثری را پیدا کرده و استفاده نمایند. کشورهای اسلامی نیز برای کاهش و مبارزه با فقر می‌خواهند از روش‌های که اسلام برای مبارزه با فقر، کاهش فقر و کمک به فقرا ارائه کرده است، استفاده نمایند. یکی از این روش‌ها فریضه زکات است. اما در مورد این که آیا زکات می‌تواند به کاهش فقر در کشورها کمک کند یا خیر، شک و تردیدهای وجود دارد. برخی بر این باورند که زکات نقش مؤثری در کاهش فقر ایفا می‌کند؛ اما برخی دیگر معتقدند که به دلیل بیشتر بودن تعداد فقرا و کم بودن افرادی که مالک نصاب زکات هستند، زکات نمی‌تواند نقشی مؤثری در کاهش فقر داشته باشد. این پژوهش به بررسی نقش زکات در کاهش فقر در افغانستان می‌پردازد تا با تحلیل دقیق‌تر این مسئله، به این پرسش پاسخ دهد که آیا زکات می‌تواند در کاهش فقر در افغانستان نقش مؤثری ایفا کند و یا خیر.

پرسش‌های تحقیق

پرسش اصلی: آیا زکات می‌تواند نقشی مهم و مؤثری در کاهش فقر در افغانستان داشته باشد؟

پرسش‌های فرعی:

۱. نقش زکات در کاهش فقر چیست؟
۲. آیا تجربه کشورهای اسلامی مؤثر بودن زکات در کاهش فقر را تأیید می‌کند و یا خیر؟
۳. چطور می‌توان از زکات برای کاهش فقر در افغانستان استفاده کرد؟

اهداف تحقیق

پژوهش حاضر می‌خواهد به اهداف ذیل نایل گردد:

۱. بررسی تاثیر زکات بر کاهش فقر، تحلیل تاثیر زکات بر وضعیت اقتصادی فقرا و نقش آن در بهبود زندگی آنان.
۲. شناسایی الگوهای موفق مدیریت زکات، مطالعه و بررسی تجربیات کشورهای دیگر در مدیریت موفق زکات و کاهش فقر، و تطبیق آن با شرایط افغانستان.
۳. ارزیابی وضعیت فعلی جمع‌آوری و توزیع زکات در افغانستان
۴. ارائه راهکارهای مناسب برای بهبود مدیریت زکات: پیشنهاد راهکارهای عملی برای بهبود فرآیند جمع‌آوری و توزیع زکات در افغانستان با هدف کاهش فقر.

پیشینه‌ی تحقیق

تا کنون مقاله‌ی جامع و همه‌جانبه‌ای یا کتابی در مورد نقش زکات در کاهش فقر در افغانستان نوشته نشده است. البته، برخی مقالات در روزنامه‌ها و ویسایت‌های اینترنتی منتشر شده‌است که چندی آن را مختصراً به معرفی می‌گیریم:

پوهیالی خارمن قیام الدین میرزاد (۲۰۲۳) در مقاله‌ی خویش در روزنامه ملی انیس با عنوان "جمع‌آوری زکات و نقش آن در مبارزه علیه فقر" در مورد بررسی تاریخیچه زکات، فلسفه فرضیت آن و مباحث ابتدایی در مورد نقش زکات در مبارزه با فقر پرداخته است. تفاوت مقاله بنده با مقاله مذکور در این است که این پژوهش با در نظر گرفتن تجربیات کشورهای اسلامی در مدیریت زکات و نقش آن در کاهش فقر، توصیه‌هایی برای استفاده از زکات به عنوان راهکاری برای کاهش فقر در افغانستان ارائه می‌دهد.

هم‌چنین، پوهنیار محمد یعقوب رسولی (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی سیاست‌گذاری مبارزه با فقر در افغانستان (۲۰۰۱-۲۰۲۱)" که در وبسایت ریاست روزنامه‌های دولتی افغانستان منتشر شده است، به بررسی راهکارهای مختلف جهت کاهش فقر پرداخته است. نویسنده این مقاله زکات را نیز به عنوان یکی از راهکارهای مبارزه با فقر محسوب کرده است، اما تجارب عملی و دلایل موثقی برای اثبات ادعای خود ارائه نکرده است که این نکته تفاوت مقاله حاضر با مقاله فوق‌الذکر را نشان می‌دهد.

علی احمد اصغری (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان "نقش زکات در تولید ثروت در نگرش قرآن کریم" که در مجله‌ی پژوهش‌های اجتماعی اسلامی ایران منتشر شده است،

به صورت جامع به بررسی نقش زکات در تولید ثروت پرداخته است. اما این پژوهش نیز تجربیات مستندی از کشورهای اسلامی ذکر نکرده و به نقش زکات در کاهش فقر در افغانستان پرداخته است.

روش تحقیق

در این پژوهش، از روش تحلیلی-توصیفی برای بررسی نقش زکات در کاهش فقر در افغانستان مورد استفاده قرار گرفته است. به منظور جمع آوری اطلاعات و داده های لازم، ابتدا به بررسی مقاله های علمی و کتاب های مرتبط به مدیریت زکات و نقش آن در کاهش فقر در کشورهای مختلف پرداخته شده است و سپس با تحلیل نمودن متن های فوق وضعیت افغانستان مورد بررسی قرار گرفته و پیشنهادهای لازم صورت گرفته است.

اهمیت تحقیق

زکات به عنوان یکی از ارکان اصلی اسلام، نقش مهمی در ایجاد عدالت اجتماعی و کاهش نابرابری های اقتصادی دارد. بررسی و تحلیل نقش زکات در کاهش فقر می تواند به فهم بهتری از جایگاه و اهمیت این فریضه دینی در جامعه اسلامی، به ویژه در افغانستان، کمک کند.

فقر یکی از بزرگترین چالش های اقتصادی در افغانستان است. این پژوهش می تواند راهکارهای عملی برای استفاده بهینه از منابع زکات به منظور کاهش فقر ارائه دهد و به بهبود وضعیت اقتصادی کشور کمک کند. کاهش فقر تأثیر مستقیمی بر کاهش جرم و جنایت، افزایش سطح تحصیلات و بهبود سلامت جامعه دارد. نتایج این پژوهش می تواند به سیاست گذاران و نهادهای اجتماعی در افغانستان کمک کند تا برنامه های موثرتری برای کاهش فقر و بهبود شرایط زندگی مردم اجرا کنند. از جانب دیگر ثبات سیاسی و امنیت در افغانستان به شدت تحت تأثیر وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشور است. با کاهش فقر و بهبود شرایط اقتصادی از طریق مدیریت صحیح زکات، می توان به افزایش ثبات و امنیت در کشور کمک کرد.

این پژوهش می تواند به غنای ادبیات علمی در حوزه مطالعات اسلامی و اقتصادی کمک کند و پایه ای برای پژوهش های آینده در زمینه نقش زکات در کاهش فقر و توسعه اقتصادی فراهم آورد. در مجموع، این پژوهش می تواند نه تنها به درک بهتر از

اهمیت و تأثیر زکات در کاهش فقر کمک کند، بلکه به عنوان یک ابزار کاربردی برای بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی افغانستان نیز مفید باشد.

نتایج ویافته‌ها

زکات از دید لغوی به معنی های چون نمو، افزایش، پاکی، برکت می آید و در اصطلاح عبارت است از روش خاص جهت پرداخت حق الله (فقر) از مال‌های خاص. امام ابن حجر رحمه الله می‌فرماید: زکات عبارت است از صدقه واجب، مندوب، نفقه، حقوق مالی و بخششی های دیگر. (الموسوعة الكويتية، ۱۴۰۴هـ ق: ۲۲۶/۲۳).

فقر از دید لغوی ضد "غنی" است، طور مثال عرب‌های می‌گویند: "رجل فقير" یعنی در نزد آن شخص مال و سرمایه نیست. هم‌چنان فقر به معنی نیازمندی و احتیاج هم آمده، در برخی لغتنامه‌ها آمده است که اصطلاح "فقير" به کسی گفته می‌شود که استخوان پشت وی شکسته باشد، و برای بینوایان هم به خاطر فقیر می‌گویند که گویا استخوان پشت وی به سبب ناداری و زحمت زیاد شکسته است.

معنی فقر از دید اصطلاحی عبارت است از نیازمندی انسان، یا بی نصیب ماندن وی از چیزهایی که برای تأمین زندگی او و کسانی که تحت کفالت او هستند کفایت کند. (حکیمی، ۱۳۶۸: ۴/۴۰۰).

لفظ زکات همراه با کلمه "صلاة" در بیشتر از ۸۰ آیت قرآن کریم ذکر گردیده است، زکات از جمله نخستین سیستم های مالی است که جهت مبارزه با فقر و تنگ‌دستی و برآورده کردن مصلحت فقیران و اشخاص نیازمند و نهادهای ساختن عدالت اجتماعی در جامعه مشروع گردیده است. (بوشامة ومولود، ۲۰۱۰م: ۱۷۸).

زکات در سال دوم هجرت پیامبر صلی الله علیه و سلم مشروع گردیده و مانند نماز، روزه و حج بالای همه مسلمانان که واجد شرایط باشند فرض می‌باشد. به همین سبب است که در اکثر جاهای که تاکید بالای خواندن نماز شده در آن جا بالای ادا کردن زکات نیز تاکید صورت گرفته است. الله جل جلاله در قرآن کریم چنین می‌فرماید: **وَأَقِمْوْا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**. (النور: ۵۶).

و نماز را بر پا دارید و زکات را بدهید، و پیامبر (الله) را اطاعت کنید، تا شما مورد رحمت قرار بگیرید.

زکات به اندازه‌ای اهمیت دارد که الله جل جلاله ادا کردن آن را شرط اخوت ایمانی قرار داده است: **فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخِوُنْكُمْ فِي الدِّينِ وَنَفَصِلْ أَلَّتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ**. (التوبه: ۱۱).

پس اگر توبه کنند، و نماز را بر پا دارند، و زکات را بدهند، برادران دینی شما هستند، و ما آیات خود را برای گروهی که می‌دانند بیان می‌کنیم.

پیامبر صلی الله علیه وسلم بنا و ساختار اسلام را استوار به پنج چیز ساخته است، چنان‌که پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: **بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالْحَجِّ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ**. (البخاری، ب.ت: ۱۱/۱). در صدر اسلام زکات برای پیامبر صلی الله علیه وسلم و یا برای کسانی که وی می‌فرستاد پرداخته می‌شد، بعد از وفات پیامبر صلی الله علیه وسلم خلفای راشدین و فرستاده گان ایشان مسولیت جمع زکات را داشتند، از روش فوق معلوم می‌گردد که جمع‌آوری، مدیریت و توزیع زکات از مسولیت‌های حکومت اسلامی می‌باشد.

حکمت در فرضیت زکات توزیع عادلانه ثروت، کمک به فقیرها و بینوایان و مبارزه برای کاهش فقر در جامعه است. پژوهشی را که ابراهیم در منطقه سلانجور مالیزیا انجام داده است نشان می‌دهد که مدیریت درست زکات در کاهش فقر در آن منطقه سهم مهمی داشته است. (ابراهیم، ۲۰۱۳: ۱۴۱-۱۵۰). در پهلوی حکمت‌های فوق می‌توان از حکمت‌های دیگر زکات چون پاک ساختن نفس از بخل، کاهش محبت با مال و ثروت، تشویق انسان به مشارکت در کارهای اجتماعی و کمک به فقیرها و بینوایان را نیز دانست.

با مطالعه و بررسی مصارف زکات به این نتیجه می‌توان رسید که هدف عمده از فرضیت زکات کاهش فقر و کمک به فقیران و بینوایان است. (شعبانی و کاشیان، ۱۳۸۹: ۴). از این‌که زکات منحصراً وسیله‌ی مهم برای کاهش فقر در جامعه می‌باشد دانشمندان اسلامی این موضوع را طور گسترده در کتاب‌های خویش مورد بحث قرار داده‌اند، چنان‌که اکثریت کتاب‌های فقه، حدیث و تفسیر مباحث جداگانه و پراکنده‌ای را در این مورد دارند، هم‌چنان دانشمندان چون ابو عبید ابن سلام الهروی، امام ابویوسف، یحیی بن آدم، ابن زنجویه رحمهم الله در کتاب‌های خویش تحت عنوان "الاموال" و "الخراج" موضوع زکات را مورد بحث قرار داده و به جزئیات آن پرداخته‌اند. امام بخاری رحمه الله در مورد زکات ۱۷۲ حدیث، امام مسلم ۱۷ حدیث، ابو داود ۱۴۵ حدیث، امام احمد بن حنبل در

مسند خویش ۲۵۲ حدیث، دار القطنی ۲۵۱ حدیث و بیهقی در سنن کبری ۱۱۹ حدیث را راجع به زکات و مسایل مرتبط به آن ذکر نموده‌اند.

برای این که معلوم گردد که از کدام نوع دارای‌های زکات پرداخته شود و از کدام نوع دارای‌ها زکات پرداخته نشود، علما و دانشمندان اسلامی اموال را به دویخش تقسیم کرده‌اند:

(الف). مال های ظاهری (الأموال الظاهرة): طوریکه از نام "الأموال الظاهرة" آشکار می‌گردد مراد از اموال ظاهری آن نوع مال های است که پنهان کردن آن از زکات گیرنده ممکن نباشد، مانند محصولات زراعتی، میوه جات و حیوانات. مطابق مذهب حنفی مسئولیت گرفتن زکات از این نوع مال ها به دوش دولت است، به دلیل آیت که در آن الله جل جلاله، پیامبر صلی الله علیه وسلم را مامور به گرفتن زکات فرموده می‌گوید: **خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلَّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.** (التوبة ۱۰۳)

از اموال آن‌ها صدقه (و زکات) بگیر، تا بوسیله آن، آن‌ها را پاک سازی و تزکیه شان کنی، و برایشان دعا کن، یقیناً دعای تو مایه‌ی آرامش برای آن‌هاست، و الله شنوا و داناست.

(ب). مال های پنهانی (الأموال الباطنة): مراد از این نوع، مال‌های است که پنهان کردن آن‌ها از صدقه گیرنده امکان دارد، مثل طلا و نقره و مال‌های تجارتي، مطابق مذهب حنفی مسئولیت پرداخت زکات از چنین مال‌ها بدوش مالک آنها است، و حکومت مکلف به تحقیق و جستجو در مورد کمیت آن نیست، اما اگر به طریقی دولت فهمید که مالک مال‌های مذکور زکات مال های خویش را کم می‌پردازد در آن صورت می‌تواند از مالک مال‌های باطنی تقاضای پرداخت زکات باقی مانده را نماید. (ابن عابدین، ۲۰۰۰م: ۲/۲۶۰).

انواع زکات:

از مطالعه متون اسلامی می‌توان نتیجه گرفت که زکات دارای انواع ذیل می‌باشد:

(۱) زکات حیوانات: زکات حیوانات شامل زکات حیواناتی چون شتر، گاو،

گوسفند می‌گردد، در گرفتن زکات از حیوانات پیامبر صلی الله علیه وسلم از

اضافه ستانی، گرفتن مال های بهتر و از تشدد کردن بالای مالداران منع کرده‌اند.

(ابن سلام الهروی، ب.ت: ۴۶۶). جزئیات زکات حیوانات در احادیث نبوی

صلی الله علیه وسلم ذکر گردیده است که جهت جلوگیری از دراز شدن بحث از ذکر آن ها صرف نظر می گردد.

(۲) **زکات طلا و نقره:** زکات طلا و نقره هم یکی از موارد مهم وعاید زکات برای حکومت اسلامی می باشد، این مورد هم دارای نصاب مشخص بوده که جزئیات آن در کتاب های حدیث و فقه اسلامی ذکر گردیده است.

(۳) **زکات زیورات:** در مورد این که از زیورات مورد استفاده زنان زکات باید پرداخت گردد و یا خیر، در میان علمای مسلمان اختلاف وجود دارد. برخی ها به این نظراند که از زیورات زنان هم باید زکات پرداخته شود و دلیل شان هم واقعه زن اهل یمن است که نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم آمد در حالی که در دست اش دو چوری طلای بود، پیامبر صلی الله علیه وسلم از وی پرسید: "هل تعطين زکاة هذا؟" فأجابت: "لا". فقال لها النبي صلى الله عليه وسلم: "أيسرك أن يسورك الله بهما سوارين من نارا؟" (ابن سلام الهروی، ب.ت: ۵۴۱) آیا زکات این ها را می پردازی؟ زن گفت: نخیر، پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: آیا خوش داری که خداوند در روز رستاخیز دو چوری آتشین را برایت بدهد؟ این حدیث نبوی به این دلالت دارد که باید از زیورات زکات پرداخته شود. نظر دوم این است که پرداختن زکات از زیورات فرض نیست و دلیل شان هم حدیثی است که از حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه پرسان شد که آیا در زیورات زکات است؟ فرمود: نخیر، گفته شد اگرچه قیمت آن به ده هزار هم برسد؟ گفت بلی اگرچه از این هم زیاد شود. (ابن سلام الهروی، ب.ت: ۵۴۳) هم چنان از انس بن مالک رضی الله عنه پرسان شد که آیا در شمشیر که از طلا باشد زکات است؟ فرمود: نخیر، (ابن سلام الهروی، ب.ت: ۵۴۴) هم چنان سعید بن مسیب رحمه الله می فرماید: زکات زیورات این است که پوشیده شوند و به کسانی که نیاز دارند طور عاریت داده شوند. (ابن سلام الهروی، ب.ت: ۵۴۴).

(۴) **زکات مال های تجارتي:** از مال های تجارتي که بالای آن ها یک سال سپری شده باشد نیز باید زکات پرداخت گردد، مال های فوق قیمت گذاری شده و مطابق به قیمت روزی که زکات باید از آن پرداخت گردد زکات آن ها محاسبه گردیده و پرداخته می شود.

آمار فقر در افغانستان

تحولات سیاسی و جنگ‌های متوالی در افغانستان باعث افزایش آمار فقر در کشور شده است، بر اساس راپور بانک توسعه آسیایی ۴۷.۳ درصد از جمعیت افغانستان در سال ۲۰۲۰ زیر خط فقر زندگی می‌کردند. (ADB, 2021)

بر اساس آمارهای دولت قبلی افغانستان از وضعیت معیشتی در سال‌های ۲۰۱۶-۲۰۱۷، بیش از ۵۴ درصد از جمعیت این کشور زیر خط فقر زندگی می‌کردند. هم‌چنان بر اساس گزارش برنامه توسعه سازمان ملل متحد (UNDP)، ۹۷ درصد از جمعیت افغانستان تا اواسط سال ۲۰۲۲ به دلیل خشک‌سالی، تأثیرات همه‌گیری کرونا و تغییرات سیاسی اخیر که منجر به سقوط دولت محمد اشرف غنی و ظهور امارت اسلامی به عنوان دولت جدید در افغانستان شده است، ممکن است فقیر شوند. (UNDP, 2021)

عوامل و اسباب فقر:

دلایل متعددی برای فقر وجود دارد، از جمله دلایل داخلی می‌توان از نبود امنیت و بی‌ثباتی در جامعه در گذشته، سوءاستفاده از ثروت‌های داخلی توسط مردم عام و مسوولین حکومت‌ها و جنگ‌های داخلی، واز دلایل خارجی مانند جنگ‌های بین‌المللی، و برنامه‌های استعماری توسط کشورهای قدرتمند و بزرگ، بهره‌برداری کشورهای بزرگ از ثروت‌های کشورهای فقیر، توزیع ناعادلانه ثروت‌ها و کمک‌های بین‌المللی در کشورهای فقیر نام برد. (مهدی، ب.ت: ۱-۲) در پهلوی موارد فوق می‌توان از پایان بودن آمار سواد، اعتیاد به مواد مخدر، معلولیت‌های جسمی و عقلی، بیماری‌ها، موقعیت جغرافیایی نادرست، سوء تغذی و بیکاری من حیث عوامل فقر در کشور نام برد.

زکات و کاهش فقر

زکات یکی از روش‌های اساسی برای مبارزه و کاهش فقر در جامعه اسلامی است. به همین دلیل، فقهای بزرگ از جمله امام ابو عبید قاسم بن سلام هروی بخش قابل توجهی از کتاب "الاموال" خود را به بحث درباره زکات و مسائل مرتبط به آن اختصاص داده‌اند، مانند زکات دام‌ها، پول، میوه‌ها، محصولات زراعی، طلا، نقره و جواهرات. (ابن سلام الهروی، ب.ت: ۴۵۵-۷۲۵).

زندگی مردم در مناطق روستایی افغانستان به شدت به دامداری و کشاورزی وابسته است، و این بخش در رشد اقتصاد افغانستان بسیار مهم است. با وجود فراوانی حیوانات در

این کشور، دولت افغانستان از گذشته‌ها بدینسو هیچ برنامه‌ی منظمی برای جمع‌آوری زکات از این حیوانات ندارند، که این مسأله مانعی برای توسعه این بخش و بهبود شرایط زندگی کشاورزان و دامداران ایجاد می‌کند. به وضوح می‌توان دید که اسلام بر اهمیت پرداخت زکات از حیواناتی مانند گوسفند، بز، شتر و گاو تأکید زیادی دارد و برای کسانی که زکات این حیوانات را نمی‌دهند، وعیدهای شدید داده شده است. به عنوان مثال، ابوذر (رضی الله عنه) روایت کرده است که وی نزد پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) رفت، در حالی که او در سایه کعبه نشسته بود. وی می‌گوید وقتی که پیامبر صلی الله علیه و سلم مرا دید، گفت: آنها زیانکارانند، قسم به خدای کعبه. گفتم: چه شده است؟ شاید چیزی درباره من نازل شده است. آنها چه کسانی هستند؟ پدر و مادرم فدای تو. پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: ثروتمندان، مگر کسانی که این گونه عمل می‌کنند، و با دست خود به جلو، راست و چپ اشاره کرد (کنایه از صدقه کردن). سپس گفت: قسم به ذات که جان من در دست اوست، هیچ‌یک از شما نمی‌میرد و شتران، گوسفندان یا گاوهای را ترک نمی‌کند که زکات آنها را نپرداخته باشد، مگر این که در روز قیامت بزرگتر و چاقتر از آنها بیایند و با سم‌های خود او را لگدمال کنند و با شاخ‌های خود او را بزنند. هر بار که آخرین آنها می‌گذرد، اولین آنها بازمی‌گردد، تا زمانی که قیامت قایم می‌گردد. (ابن سلام الهروي: ۴۵۲).

بر اساس گزارش وزارت زراعت افغانستان، ۳۱ میلیون هکتار از زمین‌های افغانستان به عنوان چراگاه حیوانات محسوب می‌شود و افغانستان قابلیت پرورش ۳۱۰ میلیون حیوان، از جمله گاو، گوسفند، بز و غیره را دارد. مقامات وزارت زراعت و دامداری تأکید کرده‌اند که در ده سال آینده، افغانستان نه تنها به خودکفایی در تولید محصولات لبنی و دامداری خواهد رسید، بلکه به یکی از کشورهای صادرکننده حیوانات به کشورهای دیگر نیز تبدیل خواهد شد. (رادیو آزادی، ۲۰۲۱). این بدین معناست که افغانستان فرصت‌های فراوانی در زمینه پرورش حیوانات و دامداری دارد. اگر دولت افغانستان موفق به ایجاد یک سیستم منظم برای ثبت حیوانات و جمع‌آوری زکات از آنها شود، این اقدام می‌تواند گامی مهم در جهت کاهش فقر و توسعه اقتصادی کشور باشد. از سوی دیگر، زکات پول و اموال و جواهرات نیز یکی از منابع درآمدی دولت افغانستان است که نباید نادیده گرفته شود. اگر

زکات این منابع به درستی جمع‌آوری شود، می‌تواند گامی مؤثر در کاهش فقر و کمک به فقرا در کشور باشد.

تجارب کشورهای اسلامی نشان می‌دهد که اگر زکات طور درست مدیریت شود می‌تواند نقشی مهمی در کاهش فقر در کشور های اسلامی داشته باشد. کشور های اسلامی برای مدیریت زکات از دو روش استفاده می‌کنند برخی کشورها مانند اندونیزیا موسسات غیردولتی در هماهنگی با دولت زکات را مدیریت می‌کند، این مؤسسات، بر اساس توانایی‌ها و فعالیت‌ها و امکانات خود، مردم را به‌طور نظری درباره زکات آگاه می‌سازند، سپس به ترویج و یادآوری جمع‌آوری وجوه زکات از ثروتمندان به‌صورت داوطلبانه و انتخابی می‌پردازند، و سپس به شناسایی مستحقان زکات و توزیع آن میان آنان می‌پردازند. اندونیزیا توانسته است با دادن حق مدیریت زکات به مؤسسات غیر دولتی نقشی مهمی را در جمع‌آوری زکات بازی نماید. قابل یادآوری است که این روش نقاط قوت و ضعف خود را دارد. نقطه قوت‌اش این است که مسئولیت های دولت کم شده و مؤسسات در مدیریت زکات حکومت را کمک می‌کنند اما نقطه ضعف‌اش این است که چون پرداخت زکات جبری نیست و ضمانت اجرایی ندارد اکثریت مردم، زکات دارای‌های خود را نپرداخته و به همین سبب آمار زکات دهنده گان پایان می‌باشد. (Siti Mujiatun:2018) و در برخی کشورهای دیگر مثل مالیزیا دولت مسئولیت جمع نمودن زکات را بدوش دارد. (Mohd Rodzi Embong:2013)

چندین کشور عربی و اسلامی به‌ایجاد مؤسسات مدیریت زکات روی آورده‌اند، از جمله صندوق زکات در اردن، لبنان، عمان، قطر، بحرین، مالزی، صندوق همبستگی اسلامی در امارات متحده عربی، اداره زکات در عربستان سعودی، بیت الزکات در کویت، دیوان زکات در سودان، مؤسسه دولتی رسمی زکات در پاکستان و ایران و صندوق زکات در الجزایر. این مؤسسات رسمی و نیمه رسمی در کمک به فقرا و نیازمندان و حمایت از یتیمان و بیوه‌ها از طریق دادن زکات نقشی مهمی داشته و در تبلیغ و نشر علوم شرعی، و نیز در کاهش مصائب و بلاهایی که مسلمانان در نقاط مختلف با آن مواجه هستند، مشارکت داشته‌اند.

در مورد این که پرداخت زکات یک امر الزامی باشد یا اختیاری دو روش در کشور های اسلامی وجود دارد، در برخی کشورها مانند ایران، بحرین، بنگلادیش، عراق، مصر،

لبنان والجزائر پرداخت زکات یک امر الزامی نبوده بل که یک امر اختیاری است و معمولاً توسط موسسات غیر دولتی زکات جمع آوری می‌گردد. اما در برخی کشورهای دیگر مثل عربستان سعودی، لیبیا، یمن، پاکستان، سودان پرداخت زکات بالای همه کسانی که مالک نصاب شرعی اند الزامی می‌باشد طوری که در صدر اسلام و در زمان خلافت ابوبکر، عمر، عثمان و عمر بن عبدالعزیز بود. (فلاح محمد، ۲۰۱۳: ۶).

از تجارب کشورهای اسلامی چون مالیزیا، اندونیزیا، پاکستان، عربستان سعودی و کشور های دیگر می‌توان فهمید که مدیریت درست زکات با ساختن یک اداره مستقل زکات (دولتی یا غیر دولتی) توزیع زکات به مستحقین آن و جلوگیری از سوء استفاده و فساد در این روند به وجود می‌آید. اگر امارت اسلامی افغانستان می‌خواهد از زکات منحصی یک راهکار مؤثر برای کاهش فقر استفاده نماید در مرحله اول باید یک اداره مستقل زکات و عشر را ایجاد و برای اداره فوق یک قانونی را که بتواند همه فعالیتهای آن را تنظیم کند بسازد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که زکات می‌تواند نقش مهمی را در کاهش فقر در افغانستان ایفا کند. زکات به عنوان یکی از ارکان اصلی اسلام، نقش قابل توجهی در کاهش فقر دارد. تجربه کشورهای اسلامی چون عربستان سعودی، اندونیزیا، مالیزیا، و غیره نشان می‌دهد که مدیریت درست زکات می‌تواند به‌طور موثری در کاهش فقر و افزایش عدالت اجتماعی مؤثر باشد. برای استفاده از زکات به‌عنوان ابزاری برای کاهش فقر در افغانستان، لازم است که سیاست‌ها و برنامه‌هایی به‌کار گرفته شود که جمع‌آوری، توزیع و مدیریت زکات را به‌طور صحیح و شفاف تنظیم کنند. ساختن یک اداره مستقل عشر وزکات، افزایش آگاهی عمومی، آموزش و ایجاد ساختارهای مناسب به سطح ملی و محلی برای این فرآیند از جمله گام‌های مهمی است که می‌تواند به بهبود اثربخشی زکات در کاهش فقر کمک کند.

پیشنهادها

با توجه به نتایج پژوهش حاضر، پیشنهادات زیر، برای مقاله علمی "نقش زکات در کاهش فقر در افغانستان" پیشکش می‌گردد:

ایجاد و تقویت مدیریت سالم زکات: ایجاد یک اداره مستقل و معتبر برای جمع‌آوری و مدیریت زکات در سطح کشور، طوری که از شفافیت و کارایی بالایی برخوردار باشد. این اداره

باید با استفاده از فناوری‌های نوین، اطمینان از شناسای مستحقین واقعی، تثبیت زکات دهنده‌گان، توزیع دقیق و عادلانه زکات را فراهم کند.

افزایش آگاهی دهی عمومی: اداره زکات و در مجموع دولت‌مردان باید برنامه‌های مشخصی آموزشی و اطلاع‌رسانی را به جامعه در موضوعات چون: اهمیت زکات از دید اسلام، مؤثریت زکات در کاهش فقر، عواقب عدم پرداخت زکات و موضوعات مرتبط دیگر برگزار نمایند. افزایش آگاهی مردم از وظیفه دینی و اجتماعی خود در ارتباط با زکات، می‌تواند به بهبود توجه و مشارکت عمومی در این زمینه کمک کند.

توسعه ساختارهای محلی: برای ایجاد اثربخشی بیشتر در جمع‌آوری و توزیع زکات، لازم است ساختارهای مناسب در سطح ولایت، ولسوالی‌ها و قریه‌جات ایجاد و تقویت شود.

قانونمند ساختن روند مدیریت، جمع و توزیع زکات: طوریکه یک قانون جامع برای اداره زکات ساخته شود تا مطابق آن همه فعالیت‌های این اداره تنظیم گردد.

منابع

- ابن عابدین، محمد امین. (۲۰۰۰م). حاشیه رد المختار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار فقه أبو حنیفة، ج ۲. بیروت: دار الفکر للطباعة والنشر.
- إرشید، محمود عبد الکریم. (۲۰۰۸م). "الحد من الفقر في الاقتصاد الإسلامي" مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات، العدد: ۱۳، ۲۰۰۸، ص ۲۳۶.
- بخاری، محمد بن إسماعیل. (۱۴۲۲ه ق). صحیح البخاری، ج ۴، بیروت: دار طوق النجاة.
- بوشامه، مصطفی وحواس مولود. (۲۰۱۰). "معالجة مشكلة الفقر من منظور الاقتصاد الإسلامي"، في المجلة الجزائرية للعولمة والسياسات الاقتصادية، ص ۱۷۸.
- جوهری، إسماعیل. (ب.ت). الصحاح، ج ۲. مكة المكرمة: طبعة شربتلي.
- حکیمی، محمدرضا. (۱۳۶۸). الحیاة. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، .
- رادیو آزادی، " چرا تعداد مواشی در افغانستان کاهش یافته است؟" (۲۰۲۱).

<https://da.azadiradio.com/a/26671785.html>

زهار ولید، أثر الزكاة كأداة من أدوات النظام المالي الإسلامي في الحد من الفقر-حالة السودان، (جامعة محمد البشير الإبراهيمي برج بوعرييج، ۲۰۱۶) ص ۱۰.

شعبانی، احمد، کاشیان، و عبدالمحمد. (۲۰۱۳). زکات پول از منظر فقه فریقین و بررسی ظرفیت بالقوه آن در فقرزدایی (مطالعه سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۹ اقتصاد ایران). مطالعات اقتصاد اسلامی، ۶(۱)، ۳۵-۶۰.

فلاح، محمد وسماعی صلیحه. (۲۰۱۳). دور التطبيقات المعاصرة للزكاة في تحقيق التنمية. الجزائر: جامعة سعد.

مهدي، رباح أحمد. (ب.ت). "الفقر وأثره على الفرد والمجتمع". بغداد: لجامعة المستنصرية، كلية الأدب قسم الأنثروبولوجيا والاجتماع، ص ۱-۲. وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية. (۱۴۰۴هـ ق). الموسوعة الفقهية الكويتية، ج ۲۳. الكويت: وزارة الأوقاف الكويتية.

وزارت مالیه افغانستان، "جلسه مقدماتی چگونگی جمع آوری عشر وزکات دایر گردید" ۲۰ نوامبر ۲۰۲۱ میلادی، <https://mof.gov.af>

هروي، أبو عبيد قاسم بن سلام. (۱۹۸۹م). كتاب الأموال. بيروت: دارالشروق.

ADB, "The Asian Development Bank and Afghanistan", accessed on 9/9/2021, from www.adb.org/counyties/afghanistan/poverty

Embong, Mohd Rodzi and Roshaiza Taha and Mohd Nazli Mohd nor. (2013). "Role of Zakat to Eradicate Poverty in Malaysia" *Jurnal Pengurusan*, Vol.39.Pp. 141 – 150.

Mujiatun, Siti.(2018)."Model of professional zakat management in indonesia." in *International Journal of Economics, Business and Management Research*, Vol. 2, 4.2018. Pp. 80-90.

UNDP, "97 Percent of Afghans could Plunge into Poverty by mid 2022" (UNDP: UNDP website, 2021) accessed in 7 November 2021 from <https://www.undp.org/press-releases/97-percent-afghans-could-plunge-poverty-mid-2022-says-undp>

